

Zet de energie van vluchtelingen om in kracht

Wie uit onveiligheid is gevlucht en vaak na een lange periode van onzekerheid, reizen en wachten een nieuw thuis vindt in een veilig land, voelt zich vaak als herboren. Er komt veel energie vrij - energie die helaas maar al te vaak geen vruchtbare bedding vindt. Door bureaucratie, door regels die ontplooiing belemmeren, door oordelen en vooroordelen onder nieuwe landgenoten verdampt die energie en maakt dat gevoel plaats voor frustratie. Wat asielzoekers nodig hebben, is een land dat zich voor hen opent: kleinschalige vormen van opvang die contacten tussen burgers en nieuwkomers laagdrempelig maken. En een land dat vluchtelingen de gelegenheid biedt om snel en goed de nieuwe taal te leren. En ten derde: een land dat asielzoekers de gelegenheid biedt om makkelijk aan het werk te gaan en zelf bij te kunnen dragen aan de samenleving. Dat is goed voor het eigen zelfrespect, goed voor de samenleving en dus goed voor de veerkracht van zowel de nieuwe burgers als van het nieuwe vaderland.

Het Engelse woord *resilience*, vaak vertaald als veerkracht, is een van de snel opkomende begrippen in Nederland. Dirk Holemans, coördinator van de sociaalecologische denktank Oikos, wijst er terecht op dat het concept soms verwarrend is, omdat het op diverse manieren ingezet kan worden. In hun recente boek schrijven de wetenschappers internationale betrekkingen Brad Evans en Julian Reid (2015) zelfs dat ze eigenlijk genoeg hebben van het concept veerkracht, omdat het een modebegrip is geworden dat te pas en te onpas wordt gebruikt. Maar hun kritiek heeft vooral te maken met het feit dat het begrip structurele machtsprocessen omzeilt. Ook de socioloog Willem Trommel (2015) stelt: 'Flirten met veerkracht lijkt een neoliberale schaalap voor versobering van de publieke sector.' Het wordt verbonden aan de dominantie van het neoliberalisme in postverzorgingsstaten die verwachten dat het individu zichzelf moet redden of dat 'we steeds meer moeten doen met minder'. Veerkrachtige individuen zijn dan succesvolle individuen in deze tijd van onzekerheid en dat is het soort mensen die dit tijdperk nodig heeft.

Durven dromen

Deze benadering van het begrip besteedt geen aandacht aan de machtsprocessen en maatschappelijke omstandigheden die veerkracht al dan niet stimuleren. Jef Peeters (auteur van *Een veerkrachtige samenleving. Sociaal werk en duurzame ontwikkeling*) stelt terecht dat het begrip ook mogelijkheden biedt om het neoliberale discours te bekritisieren. Ook Trommel beweert dat 'het zonde zou zijn in scepsis te blijven steken'. Peeters pleit ervoor het concept op te vatten als een dynamische en gelaagde vorm van duurzaamheid op het kruispunt van continuïteit en verandering. In het voetspoor van deze discussie beargumenteer ik dat het concept veerkracht aan kracht kan winnen als het vanuit een contextueel perspectief benaderd wordt. Daarbij moeten diverse niveaus in acht genomen worden en moeten we zo concreet mogelijk zijn: 'veerkracht van wat, voor wie en waartoe', zoals Peeters stelt.

Ik neem de vluchtelingenproblematiek als uitgangspunt en richt me vooral op de verhalen die vluchtelingen vertellen over hun leven in de voor hen nieuwe samenleving en in relatie tot de arbeidsmarkt.

Uit de onderzoeken die ik sinds 1995 heb gedaan, komt een duidelijke patroon naar voren. Vluchtelingen hebben veel meegemaakt tegen de tijd dat ze zich in een nieuw land hebben kunnen vestigen, maar zijn ze eenmaal in veiligheid, dan voelen ze een kans op een nieuw leven. Dit betekent dat ook veel dromen een nieuwe kans krijgen. Veel asielzoekers zeggen dat ze na jaren van onderdrukking opnieuw durven te dromen. Het is als een veer die jarenlang ingedrukt is geweest en dan los komt. Er komt veel energie vrij en als mensen deze energie zo snel mogelijk in de goede banen kunnen leiden, kunnen ze veel achterstand inhalen.

Maar de losgekomen energie is zelf nog geen kracht, ze kan ook tot frustratie leiden. Daarom zijn de eerste jaren na de vlucht van cruciaal belang voor de langetermijntoekomst van individuele asielzoekers. Veerkracht komt tot stand door de combinatie van individuele capaciteiten en maatschappelijke condities.

Schaduw van het verleden

Capaciteiten van asielzoekers zijn bijvoorbeeld hun diverse vormen van kapitaal (cultureel, symbolisch en economisch). Die geven hen een betere startbasis in een nieuw land. Daarnaast is de zwaarte van de trauma's ofwel hun psychische gesteldheid van grote invloed op de snelheid waarmee zij een nieuw begin kunnen maken. Maar nog belangrijker dan deze individuele uitgangspunten op microniveau zijn de maatschappelijke omstandigheden op mesoniveau. Ik noem drie belangrijke condities die in een maatschappij aanwezig moeten zijn, willen vluchtelingen hun nieuwe energie goed kunnen omzetten in kracht.

Ten eerste: kleinschalige opvang

Onderzoek laat zien dat kleinschalige opvang waarbij het voor vluchtelingen mogelijk is veel contact te hebben met de leden van de nieuwe samenleving, cruciaal is voor hun ontwikkeling. Een jarenlang verblijf in geïsoleerde en grootschalige asielzoekerscentra versterkt de verzwakte psychische toestand van asielzoekers, waarbij de herinneringen aan het verleden ruim

baan krijgen en hun leven gaan overheersen. De combinatie van onzekerheid en gebrek aan nieuwe contacten maakt het onmogelijk om een positief heden tegenover een overheersend negatief verleden te plaatsen en zo uit het schaduw van het verleden te ontsnappen.

Ten tweede: de mogelijkheden om de nieuwe taal te leren.

Dit is essentieel voor het openen van een nieuwe horizon voor vluchtelingen. Maar willen asielzoekers zich de taal goed eigen kunnen maken, dan moeten ze mogelijkheden krijgen om deze niet alleen in theorie en in het klaslokaal maar vooral in de praktijk te leren, bijvoorbeeld door een opleiding te volgen of vrijwilligerswerk te doen. Dat is de enige manier om zich de taal zo efficiënt en veelzijdig mogelijk eigen te maken.

Ten derde: de mogelijkheden om betaald werk te verrichten en zich zo snel mogelijk nuttig te maken.

Dit is van groot belang voor het zelfvertrouwen en de eigenwaarde van asielzoekers. Bovendien vermindert het de afhankelijkheid van de vele instanties. Snel aan het werk gaan sluit bovendien het beste aan bij de overlevingsmodus van asielzoekers en vluchtelingen. Een van hen vertelde mij het volgende verhaal:

'Ik voel me verraden door het leven. Toen ik naar Nederland kwam, wilde ik zo graag een nieuwe leven opbouwen. Ik wilde zo snel mogelijk aan het werk, want vanuit mijn eigen land kende ik geen andere mogelijkheid om te overleven. Daarom snapte ik absoluut niet dat ik niet mocht werken, maar wel een uitkering kreeg. Ik vond dit volkomen onlogisch: je wilt werken, dat mag niet, maar je krijgt wel geld zonder te werken. Later, toen ik wel mocht werken, kreeg ik te horen dat mijn salaris lager zou zijn dan mijn uitkering. Toen vond ik het weer onlogisch om te gaan werken, ik was al ingeburgerd in de Nederlandse uitkeringscultuur. En dat werd mijn ondergang. Ik kwam op een soort 'zwarte lijst' terecht, omdat ik te lang een uitkering had gehad. Ik kon deze achterstand nooit meer inhalen. Mijn leven was kapot, omdat wat in dit land logisch was voor mij onlogisch leek. Nu voelt het alsof mijn leven van mij is gestolen, maar zonder dat er een kwaadwillende hand aan het werk is geweest. Dat maakt het nog moeilijker voor mij om te verwerken.'

Betekenisvolle contacten, zinvolle tijdbesteding en het gevoel een waardevolle bijdrage aan de samenleving te kunnen leveren zijn cruciaal om de vrijgekomen energie van de eerste jaren tot een kracht te maken.

Ik wilde zo snel mogelijk aan het werk, want vanuit mijn eigen land kende ik geen andere mogelijkheid om te overleven. Daarom snapte ik absoluut niet dat ik niet mocht werken, maar wel een uitkering kreeg

Door in hun ontwikkeling te investeren, investeert de samenleving dus in de veerkracht van asielzoekers. Deze investering maakt ook de samenleving zelf veerkrachtig, omdat ze de kwetsbaarheid van deze groep heeft kunnen omzetten in kracht.

Maar de bovengenoemde condities op mesoniveau staan natuurlijk niet los van de ontwikkelingen op macroniveau, namelijk de dominante discourses in de samenleving. Die discussies en debatten beïnvloeden het beleid en het denken over bepaalde groepen, in dit geval asielzoekers.

Recentelijk heeft het dominante discours een zeer negatieve lading gekregen. Maar ook in de tijden dat dit nog niet het geval was, werd er vooral in categorieën gedacht over asielzoekers; en tolerantie was niet meer dan verdraagzaamheid op afstand. Diverse onderzoe-

Halleh Ghorashi

Prof. dr. Halleh Ghorashi is hoogleraar Diversiteit en Integratie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam

kers stellen dat het dominante maatschappelijke discours in Nederland, maar ook in andere verzorgingsstaten, migranten en vluchtelingen vooral als zwakke groepen aanduidt in plaats van als actieve burgers met kwaliteiten en competenties. Dit overheersende beeld heeft geleid tot subtiele vormen van uitsluiting van vluchtelingen in organisaties.

Deze subtiele vormen van uitsluiting gaan nu al langere tijd gepaard met een zeer negatieve toon in het discours over vluchtelingen. Dit betekent dat op macroniveau extra belemmerende factoren aanwezig zijn voor het integreren van vluchtelingen in de maatschappij: inclusie krijgt zo moeilijk een kans.

Een interessante ontwikkeling die aandacht verdient, is de groei van burgerinitiatieven. Steeds vaker is te zien dat asielzoekers die naar Nederland komen op individueel niveau, of in wijken en in dorpen door burgers worden bijgestaan. Dit soort initiatieven, vaak met een lichte organisatiegraad, vormt een belangrijke alternatieve stem tegen de heersende negatieve toon in Nederland.

Het is essentieel dat burgerinitiatieven een netwerkcollectief gaan vormen, om onderling ervaringen te delen en daarvan te leren. Zo'n collectief moet ook zichtbaar zijn voor de stille, passieve anderen die eigenlijk mee zouden willen doen maar niet weten hoe

Maar om deze initiatieven van duurzame invloed te laten zijn, is het essentieel dat ze een netwerkcollectief gaan vormen: er moet de mogelijkheid zijn om onderling ervaringen te delen en daarvan te leren. Zo'n collectief moet ook zichtbaar zijn voor de stille, passieve anderen die eigenlijk mee zouden willen doen, maar niet weten hoe. Als dat lukt, wordt daarmee ook een alternatief geboden voor de afstanelijke tolerantie van de jaren tachtig van de vorige eeuw. Een extra belangrijke stap is het ter discussie stellen van het dominante discours waarin vluchtelingen worden afgeschilderd als mensen met diverse vormen van achterstand in plaats van mensen met competenties die iets te bieden hebben.

Kruispunt

Door deze stappen op micro-, meso- en macroniveau in acht te nemen kan Nederland de kwetsbare positie van asielzoekers en vluchtelingen omzetten naar veerkracht. Maar als er niet geïnvesteerd wordt in de ontwikkeling van deze groep, komen ze (wanneer hun kwetsbare start) in de marge van de samenleving te staan. Dat is wat er helaas is gebeurd in de afgelopen tien tot vijftien jaar en daarom zijn we als samenleving niet veerkrachtig genoeg om op een duurzame manier om te gaan met de huidige komst van asielzoekers, noch met de groeiende diversiteit in de samenleving.

Daarom is mijn pleidooi het volgende: veerkracht biedt perspectief om na te denken over wat er nodig is om duurzaam met huidige en toekomstige spanningen in de samenleving om te gaan. Maar daarna wil ik als voorwaarde verbinden dat we aandacht besteden aan de diverse niveaus (micro, meso en macro) van de maatschappelijke dynamiek op het kruispunt van continuïteit en verandering. Ik heb geprobeerd dit proces via de vluchtelingencasus zichtbaar te maken en te laten zien welke condities nodig zijn om een alternatieve verbindende energie in de samenleving tot de duurzame kracht te laten worden die Nederland nodig heeft om een veerkrachtige samenleving te zijn.

Veerkracht

Dit is een bewerkte versie van een stuk dat Halleh Ghorashi schreef voor een themanummer over veerkracht van de Helling, het kwartaaltijdschrift van het wetenschappelijk bureau van GroenLinks